

L'expansió dels verbs incoatius en català. Distribució i valor del segment extensió «-eix-»

Maria Pilar Perea

Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana
Gran Via de les Corts Catalanes, 585. Barcelona. 08007
mpilar.perea@ub.edu

Resum

Aquesta comunicació se centra en l'estudi, des de la perspectiva de les varietats dialectals del català, dels verbs de la tercera conjugació, especialment els que fan part de la subclasse incoativa. Es constata la tendència expansiva, la qual varia d'acord amb els dialectes, que l'extensió palatal mostra en els verbs de la subclasse pura; la difusió afecta també un cert nombre de verbs de la segona conjugació. La comparació entre dos corpus que foren enquestats amb gairebé cent anys de diferència permet d'estudiar el comportament i l'evolució de l'extensió palatal.

Paraules clau: Morfologia verbal, Dialectologia catalana, Variació lingüística.

Taula de continguts

1. Introducció	4. Conclusions
2. Els verbs incoatius vs. els verbs purs en les gramàtiques	5. Referències bibliogràfiques
3. El polimorfisme de l'extensió incoativa en els dialectes de català i la seva evolució	

1. Introducció¹

És ben conegut que, en català, la majoria de verbs de la III conjugació ha adoptat unes formes anomenades “incoatives” (sense mantenir, però, el sentit incoatiu llatí), afegint una extensió derivada de l'infix llatí -ĒSC (*serv-eix-o*, *pat-eix-o*, etc.). Un nombre més o menys reduït de verbs, d'acord amb la varietat dialectal, pertany a la conjugació no incoativa o pura (*dorm-o*, però també, a certs indrets, *dorm-iss-o* o *dorm-isk-o*). Aquest fet permet de dividir la tercera conjugació en dues subclasses: la subclasse de verbs “incoatius” i la subclasse de verbs “purs”.

En relació amb la subconjugació no incoativa, aquest treball pretén d'analitzar la tendència expansiva, en la majoria de dialectes del català, de l'extensió palatal (actualment és molt freqüent de sentir de manera indistinta, en boca d'un mateix parlant, *bullo* i *bulleixo*; *escullo* i *esculleixo*). Pel que fa a aquesta subconjugació, s'estudien els aspectes següents: *a*) la indefinició de les gramàtiques a l'hora d'oferir una llista uniforme dels verbs sense extensió; *b*) la variació dialectal que presenta l'extensió incoativa d'acord amb la distribució geogràfica que el segment presenta: a grans trets, l'àrea oriental (-*esc-*, -*eix-*) i l'àrea occidental (-*isc-*, -*ix-*); *c*) la tendència de certes varietats a incorporar, en alguns verbs de la segona conjugació, el model incoatiu (*concebeixo*, *incloeixo*, etc.); i *d*) l'evolució que experimenta el polimorfisme de l'extensió, mitjançant la comparació de dos corpus enquestats amb noranta anys de diferència: d'una banda, les dades de *La flexió verbal en els dialectes catalans*, d'Antoni M. Alcover i F. de B. Moll, que foren enquestats entre els 1906 i el 1928; d'una altra, els materials obtinguts entre el 1995 i el 1998, en el marc del projecte *Corpus Oral*

¹ Aquest treball s'ha beneficiat de l'ajut a projectes d'investigació núm. HUM2004-01504.

dialectal (COD), desenvolupat per alguns membres del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.

La descripció permetrà d'arribar a conclusions significatives quant al valor morfològic de l'extensió incoativa i la seva tendència expansiva.

2. Els verbs incoatius vs. els verbs purs en les gramàtiques

Deixant de banda consideracions històriques quant a l'aparició de l'extensió palatal,² i ometent també qualsevol problemàtica relacionada amb la classificació dels verbs catalans en conjugacions o classes verbals,³ l'estudi que es desenvoluparà a continuació se centra en els verbs que componen la tercera conjugació. En aquesta classe verbal, la distinció entre purs i incoatius ha estat, en general, ben acceptada,⁴ bàsicament perquè respon a motivacions diacròniques clarament definides. Aquestes mateixes motivacions situen l'extensió en contextos delimitats, i, en principi, no es produeix una expansió d'aquest segment a altres temps o a altres persones de la mateixa subclasse verbal. El que s'esdevé és que els verbs purs mostren una tendència a adquirir l'increment dels verbs de la classe amb extensió i, així es poden trobar casos com [grupéʃ], [munéʃ], [kruʃéʃ], [kunsəntéʃ], [kuléʃ], [rəkuléʃ]. És cert que també es pot observar una tendència oposada, però és menys operativa. Actualment, només *acudir* ([se m əkút]), i en ocasions, *presumir* ([prəsúm]) i *consumir* ([kunsúm]) presenten la conducta oposada.

Des del punt de vista de la normativa, no hi ha un acord absolut quant als verbs que componen la conjugació pura. Fabra (1956: 46) presenta una llista de vint verbs que no tenen increment: *ajupir, bullir, collir, cosir, dormir, eixir, escopir, fugir, mentir, morir, munyir, obrir, omplir, pudir, retrunyir, sentir, sortir, tenir, tossir, venir*, tot i que evidencia la tendència creixent d'aquesta classe de verbs a adquirir l'increment incoatiu. Marvà (1968: 70-71) amplia aquesta relació: hi afegeix *cruixir, esmunyir, grunyir, pruir*, i llurs compostos (llevat d'*assentir* i *dissentir*). Aquest autor indica que hi ha verbs que presenten les dues formes indistintament: *brunzir* i *mentir*, tot i que és preferible l'ús de la forma pura. *Lluir* compta amb una doble forma: pura, amb el significat d'emetre llum i incoativa, quan el verb té un sentit figurat. *Acudir, presumir* i *consumir* és preferible que es conjuguin en forma incoativa. Per Badia (1962: 319-322), que fa una suma de les dues propostes, els únics verbs que es conjuguen sense extensió són, a més de *tenir* i de *venir* (que, en realitat, presenten característiques de la II conjugació), *ajupir, bullir, collir, cosir, cruixir, dormir, eixir, escopir, esmunyir, fugir, grunyir, morir, munyir, obrir, omplir, pruir, pudir, retrunyir, sentir, sortir, tossir* i llurs derivats, tret d'*assentir* i *dissentir*, que incorporen l'extensió palatal. Com indicava Marvà, *brunzir* i *mentir* admeten les dues formes, però és preferible la utilització de la forma pura. El mateix ocorre amb *perculdir, presumir, resumir, consumir* i *desmentir*.

Les consideracions indicades fan referència a la varietat estàndard i (per extensió, a les varietats orientals i occidentals peninsulars), atès que, dialectalment, com es comprovarà en l'apartat següent, els verbs de la tercera conjugació es poden conjugar, d'acord amb la varietat, com a verbs purs o com a verbs incoatius, per bé que domina la tendència a adoptar, en la majoria dels casos, l'extensió incoativa.

² Es poden trobar, en relació amb aspectes diversos, a Badia (1981), Casanova (1993), Duarte i Alsina (1984-1986), Grandgent (1952), Moll (1991) i Pérez Saldanya (1996, 1998).

³ Vegeu, per a les propostes de classificació del verb català, Mascaró (1985), Viaplana (1986), Perea (1997, 2002).

⁴ Vegeu, però, l'anàlisi de Roca Pons (1976) i la seva caracterització dels verbs incoatius com a irregulars.

Pel que fa a les propostes gramaticals de caràcter dialectal, sols les gramàtiques relatives al balear i al valencià han pres en consideració la distinció entre la conjugació dels verbs purs i la dels verbs incoatius, des del punt de vista de l'explicitació dels verbs que componen cada subgrup. Les altres gramàtiques (cf. Verdaguer (1974) o Vassalls (?), per al rossellonès, i Palomba (1906), per a l'alguerès) classifiquen els verbs en conjugacions, però, en el cas de la tercera, no indiquen els que segueixen el model pur o el model incoatiu.

En relació amb el balear, Moll (1968: 81-126) indica que la major part dels verbs de la III conjugació són incoatius. El verbs purs, que fa coincidir amb la llista de Fabra, són una minoria. Tanmateix, en alguns indrets insulars es conserven com a purs certs verbs que en altres parlars se solen usar com a incoatius (*acudir, afegir, ferir, fregir, brunzir, llegir, mentir, penedir, teixir, tenyir, tossir, vestir*). Amb aquesta observació, Moll denota la tendència oposada en relació amb l'absorció que els verbs incoatius fan dels purs. De fet, les varietats que mantenen sense extensió els verbs indicats reflecteixen el comportament de la llengua antiga.

En relació amb el valencià, Sanchis Guarner (1993: 153-154), en parlar de les formes incoatives, indica, de manera aproximada, quins són els verbs que adopten l'extensió incoativa: “*ajupir, bullir, cruixir, dormir, esmunyir, fugir, grunyir, mentir, munyir, pudir, sentir, etc.*”. Tot i deixar la llista oberta i tot i afegir *cruixir*, que Badia (1962) considerava pur, Sanchis es basa substancialment en la relació de Fabra. Més endavant, en fer referència als subgrups que integren la tercera conjugació, el filòleg valencià (1993: 165-166), i desmarcant-se de les propostes anteriors, indica que els verbs *renyir* i *tenyir* (i els compostos *destenyir* i *retenyir*) es conjuguen seguint el model pur. El mateix s'esdevé en fer referència als verbs *refregir, sofregir, llegir* (amb el compost *rellegir*), *teixir* (amb el compost *desteixir*), *vestir* (amb els compostos *desvestir* i *revestir*), i *engolir*, els quals admeten tant la forma pura com la incoativa. Sanchis, d'altra banda, recull els verbs de la tercera conjugació que, essent de la subconjugació pura, com ara *cosir*, prenent formes velaritzades (vegeu Perea 2003: 410) en la 1a persona del singular del present d'indicatiu i en les tres persones del singular i en la tercera del plural del present de subjuntiu, l'ús de les quals, però, no considera recomanable d'usar-les en la llengua literària. La llista de verbs velaritzats mostra la relació que existeix, com es veurà més endavant, entre l'extensió velar i l'extensió palatal.

3. El polimorfisme de l'extensió incoativa en els dialectes de català i la seva evolució

Si les observacions de l'apartat anterior constitueixen l'embolcall normatiu —o literari—, pel que fa als verbs que s'han de conjuguar d'acord amb el model pur o amb el model incoatiu, l'estudi de les varietats dialectals mostrarà que, en relació amb la llengua oral, els comportaments són molt diferents.

Les dades que forneixen la descripció provenen de dos corpus que foren obtinguts amb gairebé cent anys de diferència. D'una banda, es comptarà amb els materials de *La flexió verbal en els dialectes catalans*, recollits per Antoni M. Alcover, entre 1906 i 1928, i sistematitzats per Francesc de B. Moll entre el 1929 i el 1932. Han estat informatitzats, cartografiats i completats a Perea (1999a, 2001 i 2005). Aquest és el recull més complet que el català posseeix quant a la morfologia verbal dialectal de començament del segle XX. D'altra banda, i com a contraposició, es prendran en consideració els resultats de les enquestes efectuades entre el 1995 i el 1997 a tots els caps de comarca —o localitats equivalents— del domini lingüístic català. El projecte de recerca *Corpus Oral dialectal* (COD), desenvolupat en

el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, va aplegar, en els indrets indicats, un conjunt de dades de tipus morfològic i un recull de textos lliures. Els verbs regulars enquestats foren, per a la tercera conjugació, *sentir* i *servir*.

Atès que els materials de *La flexió verbal* ofereixen una descripció molt completa de la conjugació d'un bon nombre de verbs de la tercera classe en diferents punts dels territoris de parla catalana, es consideraran dades de referència. El contrast amb les dades actuals provinents del COD, permetrà de comprovar l'evolució que ha experimentat, des d'un punt de vista morfològic, l'extensió palatal.

En primer lloc es repassarà, en el marc de *La flexió verbal*, i d'acord amb l'elecció d'un verb model per a cadascuna de les subclasses verbals (subclasse pura: *dormir*; subclasse incoativa: *partir*), la presència i la distribució de l'extensió incoativa en la subclasse corresponent i la possible incidència en el model de la classe pura. S'observarà també la variació formal que l'extensió incoativa experimenta segons la varietat examinada. En segon lloc, es valorarà, tot fent el contrast amb les dades actuals, si es manté, es redueix o s'amplia aquesta variació.

L'extensió que caracteritza els verbs de la tercera conjugació incoativa té una distribució, en general, totalment sistemàtica: apareix en la 1a, 2a i 3a persones del singular i 3a de plural dels presents d'indicatiu i de subjuntiu i en la 2a i 3a persones del singular i 3a de plural de l'imperatiu. S'examinaran, doncs, solament aquests temps, bé que es faran constar els casos esporàdics on l'increment es difon en algun altre punt del paradigma.

La descripció dialectal pren en consideració les sis àrees en què Alcover va dividir el territori lingüístic i que coincideixen, per bé que tenen en algun cas denominacions diferents, amb les sis grans àrees en què avui en dia el català es divideix: pirinenc oriental (= rossellonès), català oriental (= català central), català occidental (= català nord-occidental), valencià, balear (amb els subdialectes mallorquí, menorquí, eivissenc-formenterer) i alguerès. De cada zona s'indicaran les localitats que foren enquestades en temps d'Alcover, les quals tenen sols una coincidència parcial amb les que s'enquestaren el 1995. Per qüestions d'espai, no es farà una descripció exhaustiva i detallada per localitats del comportament dels verbs analitzats, els quals mostren també altres elements interessats que valdria la pena de comparar,⁵ sinó una descripció sintètica que se centra en la forma i en la distribució de l'extensió palatal.

3.1 Pirinenc oriental

Aquesta denominació comprèn l'àrea actual corresponent al rossellonès i al català septentrional de transició (cf. Veny 1984).⁶

La síntesi dels resultats s'indica a (1):

⁵ Per a una descripció morfològica completa dels paradigmes verbals regulars de les dades de "La flexió verbal en els dialectes catalans, vegeu Perea (1999b).

⁶ Les localitats enquestades foren 25: 1. Canet de Rosselló, 2. Mosset, 3. Noedes, 4. Formiguera, 5. Prada, 6. Argelers, 7. Portè, 8. Montlluís, 9. Fontpedrosa, 10. Angostrina, 11. Ceret, 12. Arles, 13. Sallagosa, 14. Puigcerdà, 15. Prats de Molló, 16. Maçanet de Cabrenys, 17. Campmany, 18. Martinet, 19. Rocabruna, 20. Cadaqués, 21. Camprodon, 22. Ribes de Freser, 23. Sant Joan de les Abadesses, 24. Ripoll, 25. Olot.

(1)

Subclasse pura		Subclasse incoativa			
Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu	Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu
dórmi/ik/u/uk	dórmi	dórm	pərtéʃik/éʃu/éʃuk	pərtéʃi	pərtéʃ
dórms/əs	dórms	durmím	pərtéʃəs	pərtéʃis	pərtím
dórm	dórmi	durmíw	pərtéʃ/éj	pərtéʃi	pərtíw
durmím/iyéw	durmím		pərtím	pərtím/iyéw	
durmíw/iyéw	durmím		pərtíw	pərtím/iyéw	
dórmən	dórmin		pərtéʃən	pərtéʃin	

La classe III es divideix en dues subclasses: una sense extensió palatal i una altra amb extensió palatal [éʃ], tot i que determinats verbs —*bullir*, *cosir* o *collir*— poden presentar indistintament extensió, absència d'extensió o pertànyer simultàniament a les dues subclasses.

La subclasse sense extensió té un comportament homogeni i sistemàtic, llevat de la presència esporàdica d'una extensió velar ([iɣ] = /ig/)⁷ en el present d'indicatiu de la 1a i 2a persones del plural del present d'indicatiu. Aquesta extensió velar es retrobarà, en la subclasse incoativa, en les mateixes persones del present de subjuntiu. Fouché (1924: 113) indica que les formes amb extensió velar poden coexistir sovint amb les solucions pròpies de la classe pura.

Pel que fa a la subclasse amb extensió, en el present d'indicatiu, cal destacar que algunes localitats del pirinenc oriental realitzen com a [j] el so fricatiu palatal sord en la 3a persona del singular. Aquest fenomen de despalatalització és extrapolable a la morfologia nominal —cf. *pe[j]*, *mate[j]*, *fe[j]*.⁸ Sembla que aquest resultat és explicable (Coromines 1971) a partir del contacte entre [jʃ] final de mot i la consonant inicial del mot següent. Recasens (1996: 288) ho atribueix a un possible afebliment d'una consonant palatal amb grau de palatalitat poc considerable. Algunes localitats rosselloneses presenten una solució [j] amb certa freqüència —cf. [kuzéj] a Canet de Rosselló, Mosset, Noedes i Argelers; [luéj] i [mántéj] a Canet de Rosselló.

En relació amb la morfologia de l'extensió palatal, si es contrasten els resultats obtinguts en el projecte COD, on es van enquestar quatre localitats de l'àrea rossellonesa (Ceret, Perpinyà, Prada i Sallagosa), s'observa, d'una banda, que no hi ha difusió de l'extensió palatal al model no incoatiu, i, d'una altra, que, a més del segment morfològic recollit a començament de segle [éʃ], la presència d'una extensió nova, [éʃ],⁹ la qual s'ha registrat en alguns parlants de Ceret, Perpinyà i Sallagosa.

(2)

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
səɾβéʃi/u/ut/éʃi/səɾβéʃi	səɾβéʃi/éʃi/səɾβéʃi	səɾβéj/éʃ/səɾβéj

⁷ Wheeler (1982/1986: 564) considera que /ig/ és una variant sil·làbica de /g/, marca de subjuntiu, que evita les dificultats articulatòries quan s'adjunta a una arrel acabada en determinades consonants (que no siguin vocal o /k, m, r/).

⁸ Des d'una perspectiva històrica, en el Rosselló i el Conflent, la /ʃ/ final s'ha reduït a [j] en els mots procedents dels grups llatins PS (*ACCU-IPSU), SC(+e,i) (COGNOSCERE), SSY (*GRASSEU). Aquesta reducció, però, no té lloc quan el so procedeix dels grups CS (BUCSU), STY (MUSTIU).

⁹ Per al contrast amb les dades actuals, sols es pren en consideració, per qüestions d'espai, la flexió de la primera persona dels temps estudiats. Es tracta sols d'una aproximació a la problemàtica, que caldria desenvolupar afegint-hi també aspectes associats a la distribució de l'extensió i a la comparança amb les localitats que són equivalents en tots dos corpus.

3.2 Català oriental

D'aquesta zona foren enquestades, en temps d'Alcover, 36 localitats,¹⁰ que s'inclouen, a grans trets, en l'àrea corresponent al català central (Veny 1984).

La classe III es divideix en dues subclasses —vegeu (2)—: sense increment palatal i amb increment palatal; i, com en pirinenc oriental, determinats verbs —*bullir*, *cosir*, *collir*, etc.— poden presentar simultàniament extensió palatal, absència d'extensió o pertànyer indistintament a les dues subclasses ([búʎuk]~[buʎéʃuk]). L'increment palatal mostra un triple polimorfisme d'acord amb els indrets que comprèn aquesta àrea: [éʃ] (Solsona), [éjʃ] (Valls, Reus, Vilanova d'Escornalbou i Tarragona), i [éʃ] (la resta de localitats). La realització amb segregació de la iod pot tenir lloc (Recasens 1996: 288) a zones frontereres amb el català nord-occidental.

(2)

Subclasse pura

Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu
dórmu/ut/uk	dórmi	dórm
dórməs/əs/s	dórmis/us	durmím
dórm	dórmi/u	durmíw
dórmím	durmím	
dórmíw	durmím	
dórmə/ən	dórmin/un	

Subclasse incoativa

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
pərtéʃu/éʃu/éʃuk/éʃut/éjʃu/t/éjʃuk	pərtéʃi/éʃi/éjʃi	pərtéʃ/éʃ/éjʃ
pərtéʃəs/éʃes/éjʃəs	pərtéʃis/éʃis/éʃus/éjʃis	pərtím
pərtéʃ/éʃ/éjʃ	pərtéʃi/éʃi/éʃu/éjʃi	pərtíw
pərtím	pərtím	
pərtíw	pərtím	
pərtéʃən/éʃen/éjʃən	pərtéʃin/éʃin/éʃun/éjʃi	

Si es contrasta la triplicitat que, en aquesta àrea, mostra l'increment, amb els resultats de les dades actuals, que recullen la flexió dels verbs *sentir* i *servir* en 27 localitats,¹¹ s'observa el manteniment de les mateixes extensions, [éʃ], [éʃ] i [éjʃ] (vegeu 3), com també, l'existència d'una clara divisòria entre la subclasse pura i la subclasse incoativa.

(3)

Subclasse incoativa

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
səɾβéʃu/éjʃu/éʃu	səɾβéʃi/éjʃi/éʃi	səɾβéʃ/éjʃ/éʃ

¹⁰ 26. Pobra de Lillet, 27. Figueres, 28. Bagà, 29. Crespià, 30. Camallera, 31. Mieres, 32. l'Escala, 33. Sant Llorenç de Morunys, 34. Berga, 35. Torelló, 36. Amer, 37. Girona, 38. Solsona, 39. Sant Bartomeu del Grau, 40. la Bisbal d'Empordà, 41. Vic, 42. Sant Hilari Sacalm, 44. Sant Feliu de Guíxols, 45. Centelles, 46. Tossa de Mar, 47. Manresa, 48. Lloret de Mar, 49. Blanes, 50. Pineda de Mar, 51. Caldes de Malavella, 52. Granollers, 53. Canet de Mar, 54. Igualada, 55. Terrassa, 56. Santa Coloma de Queralt, 57. Barcelona, 58. Vilafranca del Penedès, 59. Valls, 60. Reus, 61. Vilanova d'Escornalbou, 62. Tarragona.

¹¹ Banyoles, Barcelona, Berga, Berga, el Vendrell, Figueres, Girona, Granollers, Igualada, la Bisbal d'Empordà, Manresa, Mataró, Montblanc, Olot, Puigcerdà, Reus, Ripoll, Sabadell, Sant Feliu de Llobregat, Santa Coloma de Farners, Solsona, Tarragona, Terrassa, Valls, Vic, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú.

3.3 Català occidental

De l'àrea corresponent al català occidental, Alcover enquestà 34 localitats.¹² En aquesta àrea es manifesten clarament els dos models proposats per a la classe III: un model sense extensió palatal: *dormir*; un model amb extensió palatal: *partir*; i, encara, una sèrie de verbs que poden incloure o no incloure alternativament l'extensió (cf. la flexió de *bullir*, *collir*, *cosir*).

Cal remarcar, en relació amb els paradigmes dels verbs de la tercera conjugació —i també de les altres conjugacions—, en l'àrea occidental, la difusió de l'increment velar (vegeu Perea 2003: 408-409). La síntesi dels resultats s'indica a (4).

(4)

Subclasse pura

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
dórmo/iyo/dormíso/isko	dórmiya/iyə/iyo/iye/iya/iyã/eyã/eyã/a/a/ε/e/ə/i/dormíska/isko/iske/iskeya
dórms/es/dormíses	dórmiyes/eyes/es/is/os/as/dormískes/iskeyes
Ø/e/dormís	dórmiye/eye/e/a/i/o/dormíske/iskeye
dormím/iyéem	dormím/ám/iyéem/iyésem
dormíw/iyéw	dormíw/áw/iyéw/iyésew
dormen/dormíses	dórmiyen/eyen/en/in/on/an/dormísken/iskeyen

Imperatiu	Imperfet de subjuntiu
dórme/dormís	dormís/ise/ísə/ísə/ísa/íse/iyésa/iyéso/iyéso/iyése/iyésa/iyése/iyéso/iyéso/iskésa/íra
dormím/ám/iyéem	dormíses/ísis/iyéses/iskéses/íres
dormíw/áw/iyéw	dormís/iyéso/iskés/íre
	dormísom/ísem/ísim/ísam/iyésom/iyésem/iyéso/iyéso/iskésom/írem
	dormísow/ísew/ísiw/ísow/iyéso/iyéso/iyéso/iyéso/iskésow/írew
	dormísen/ísin/iyésen/iskésen/íren

Subclasse incoativa

Present d'indicatiu	Imperatiu
partífo/íso/isko/íjko/éjfo/éjfo	
partífes/ises/éjfes/éjjes	partífo/ís/éjfo
partífo/ís/éjfo/éjfo	partím/iyéem
partím/iyéem	partíw/iyéw
partíw/iyéw	
partífen/ísen/éjfen/éjfen	

Present de subjuntiu
partíjka/íjka/íjke/íjka/íjke/iska/íska/isko/iske/iske/isko/íjka/íjka/íjka/íjka/íjka/éjfo/éjfo
partíjkes/íjkos/iskes/iskas/iskos/íjes/íjos/íjis/éjjes/íjos/éjis
partíjke/íjko/iske/iska/isko/íje/íjo/íji/íje/éjje/íso/éji
partím/iyéem/iyéam/iském/ísem/iyésem
partím/iyéem/iyéaw/iskéw/ísew/iyésew
partíjken/íjkon/ískan/ískon/íjen/íjin/íjon/éjfen/íson/éjin

¹² 63. Alòs d'Àneu, 64. Isavarre, 65. Esterri d'Àneu, 66. Boí, 67. Andorra la Vella, 68. Llavorsí, 69. Vilaller, 70. la Torre de Cabdella, 71. Bonansa, 72. el Pont de Suert, 73. Sort, 74. la Seu d'Urgell, 75. la Pobla de Segur, 76. Organyà, 77. Tremp, 78. Benavarri, 79. Sant Salvador de Toló, 80. Ponts, 81. Artesa de Segre, 82. Tamarit de Llitera, 83. Balaguer, 84. Pradell de Sió, 85. Cervera, 86. Bellpuig, 87. Lleida, 88. Sant Martí de Riucorb, 89. Fraga, 90. la Granadella, 91. Riba-roja d'Ebre, 92. Falset, 93. Gadesa, 94. Calaceit, 95. Tortosa.

Imperfet de subjuntiu

partís/íse/ísə/ísa/íse/ísa/iyésa/iyésə/iyésa/iyése/iyése/iyésə/iyés/iskése/iʃkése/íra/iyés
partíses/ísis/iyéses/iskéses/iʃkéses/íres
partís/iyés/iskés/iʃkés/íre
partísom/ísem/ísim/ísem/iyésom/iyéseom/iyésəom/iyéseom/iskéseom/iʃkésem/írem
partísow/ísew/ísiw/ísew/iyésow/iyésow/iyésew/iyésəw/iyésew/iskésew/iʃkésew/írew
partísen/ísin/iyésen/iskésen/iʃkésen/íren

Quant a les característiques del segment palatal que apareix a la 1a persona del singular del present d'indicatiu de la classe sense extensió, cal remarcar que a Bonansa adopta la forma [ísk] ([dormísko]), mentre que a la Torre de Cabdella i al Pont de Suert pren la forma [ís] ([dormíso]).

En aquesta varietat és interessant d'apreciar, com ho senyala l'ombrejat de les formes de (3a) i (3b), que l'increment palatal [ísk] o [iʃk] es difon a totes les persones de l'imperfet de subjuntiu de totes dues subclasses verbals ([dormískesa], a Vilaller; [partiskése], a Fraga; i [partiʃkése], a Gandesa). La difusió pot ser un indicador de la tendència incipient a l'expansió del segment palatal a altres temps tant de la subclasse pura com de la incoativa. Les realitzacions fonètiques d'ambdues extensions són àtones perquè van seguides de la vocal temàtica [é].

En el present d'indicatiu dels verbs sense extensió palatal, a Bonansa i a Tamarit de Llitera, apareixen les extensions [ísk]~[ís] no palatalitzades, que poden conviuen amb formes sense extensió, i són una mostra de difusió en verbs que inicialment no les incorporen.

El present d'indicatiu del model de la classe amb extensió compta amb diversos tipus d'increment d'acord amb la localitat. L'extensió majoritària és la forma [íʃ], que pot incorporar un segment velar final [iʃk].¹³ Altres manifestacions de l'increment palatal són [éʃ] —que apareix de manera alternativa a [íʃ] a la Seu d'Urgell—, les solucions no palatalitzades sense adjunció d'un segment velar [ís] —Boí, Vilaller, la Torre de Cabdella, el Pont de Suert, la Pobla de Segur i Tremp—, o amb la presència de velar [ísk] —Bonansa, Benavarri, Fraga, Calaceit— en la 1a persona del singular; finalment, hi ha una forma amb segregació de la iod [éjʃ] —Falset.

El present de subjuntiu dels verbs de la classe sense extensió, deixant al marge l'al·lomorfa en el radical, manifesta una tendència a adoptar un increment que pot ser de naturalesa diversa ([iy], [ey], [ísk]) i fins i tot un increment complex format per l'encadenament de dues extensions ([ísk+ey]) a Vilaller. Llavorsí, Vilaller i Tamarit presenten solucions dobles amb més d'un increment ([dórmíya/dormíska]). La Torre de Cabdella adopta una solució amb increment [ísk] ([durmísko]), com també Bonansa ([dormíske]).

¹³ Recasens (1996: 269-270) assenyala que en algunes comarques meridionals del català nord-occidental (Baix Ebre, Terra Alta, Baix Aragó), en comarques de la franja catalanoaragonesa, en alguns indrets del valencià, com es veurà en l'apartat següent, i a diverses localitats d'Eivissa, /s/ es converteix en [ʃ] quan va seguida de consonant oclusiva velar sorda en les formes verbals incoatives. L'alternança que es produeix entre les realitzacions [ʃk] i [sk] en aquestes zones suggereix que la presència del so palatal en aquest context té motivacions fonètiques. Així, /s/ i /k/ són especialment palatals en valencià i, a més, la fricativa esdevé palatal davant /k/ a causa de l'anticipació del gest d'elevació dels dors lingual.

El model amb extensió incorpora, en el present de subjuntiu, diversos tipus d'increment: palatalitzats ([íʃ] (Andorra la Vella, la Seu d'Urgell, Organyà, Sant Salvador de Toló, Ponts, Artesa de Segre, Balaguer, Pradell de Sió, Cervera, Bellpuig, Lleida, Sant Martí de Riucorb, la Granadella, Riba-roja d'Ebre), [éjʃ] (la Seu d'Urgell, Falset), [íʃk] (Alòs d'Àneu, Isavarre, Esterri d'Àneu, Llavorsí, Sort, Lleida, Gandesa, Calaceit, Tortosa)), no palatalitzats ([ísk] (Boí, Vilaller, la Torre de Cabdella, Bonansa, el Pont de Suert, la Pobla de Segur, Tremp, Benavarri, Sant Salvador de Toló, Tamarit de Llitera, Fraga), [ís] (Balaguer). Sovint dues extensions diferents alternen en una mateixa localitat.

L'imperatiu del model amb extensió té diversos tipus d'increment, els quals coincideixen amb els que apareixien en la 3a persona del singular del present d'indicatiu. Pel que fa a la 1a i 2a persones del plural, s'observen realitzacions amb extensió velar, la qual té la mateixa distribució que les que es manifestaven en les persones del plural del present d'indicatiu —cf. Andorra la Vella i Tamarit de Llitera.

En el contrast amb les dades del projecte COD, en el qual s'enquestaren vint localitats,¹⁴ s'aprecia que, com en temps d'Alcover, la 1a persona de la conjugació incoativa pot adoptar l'increment palatal (vegeu 5) al present d'indicatiu i al present de subjuntiu. Tanmateix, aquesta difusió té lloc a Fraga, indret que, en les dades de *La flexió verbal*, flexiona tan sentir com dormir sense extensió de cap mena —cf. *sinto* i *d[ó]rmo*. Aquest cas constitueix una mostra de la discrepància que hi pot haver si es compara, en tots dos corpus, la flexió dels verbs de la tercera conjugació en el mateix indret.

(5)

Subclasse pura

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
sénto/u/sentísko/sínto/séntiyo	sénti/iya/iye/sentíska/sínta	sént/íʃ/ís/sín/sínte

Pel que fa a la subclasse incoativa (vegeu 6), les dades mostren, pel que fa a l'extensió palatal, el mateix polimorfisme que s'evidenciava en les enquestes d'Alcover —no s'observa, però, una variació fonètica tan acusada en el vocalisme. El polimorfisme en l'extensió, pel que fa a la 1a persona del singular, es manté de manera majoritària: pres. indic.: [íʃ], [ís], [ísk], [íʃk], [éjʃ]; pres. subj.: [íʃk], [ísk], [íʃ], [éjʃ]. Les extensions de l'imperatiu són absolutament coincidents. No consta, però, en l'enquesta del COD, l'extensió [éʃ], que en les dades d'Alcover apareixia, com una solució alternativa, en el present d'indicatiu de la Seu d'Urgell. Tampoc no es troba la forma [ís], que es registrava a Balaguer. L'extensió palatal mai no es difon a l'imperatiu de subjuntiu.

Es constaten, però, dues innovacions, que no es registren en les dades d'Alcover: es tracta de les extensions complexes: [íʃ+iʏ] i [íʃk+iʏ], que es localitzen, com a solucions alternatives, respectivament, a Amposta i a Tortosa.

(6)

Subclasse incoativa

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
serβéjʃo/serβíʃko/ísko/íʃo/íso	serβéjʃi/éjʃa/íʃkε/íʃke/íʃka/iske/íska/íʃε/íʃa/íʃi/íʃiye/íʃkiye	serβéjʃ/íʃ/ís

¹⁴ Amposta, Andorra, Balaguer, Benavarri, Cervera, el Pont de Suert, Falset, Fraga, Gandesa, la Seu, les Borges, Lleida, Mollerussa, Móra d'Ebre, Sort, Tamarit, Tàrraga, Tortosa, Tremp, Vall-de-roures.

3.4 València

Alcover va enquestar 22 localitats en aquesta àrea.¹⁵ La síntesi dels resultats consta a (7).

(7)

Subclasse pura

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
dórm/dórk/dórmo/iyo	dórmıə/iye/ya/ye/yə/yo	dórm
dórms/es	dórmıes/yes	dormím/yám
dórm	dórmıe/ye/ya/ye/yə/ya	dormíw/yáw
dormím	dormím/ám/iyé/m/yém/yám/ésem	
dormíw	dormíw/áw/iyéw/yéw/yáw/ésew	
dórmen	dórmıen/yen	

Subclasse incoativa

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
partíŋk/iŋo/iŋk	partíŋka/iŋke/iŋkə/iŋke/iŋka/iŋko/iŋya/iŋya/iŋke	partíŋ/ís
partíŋes/ises	partíŋkes/iŋyes/iŋkes	partím
partíŋ/ís	partíŋke/iŋya/iŋya/iŋke	partíw
partím	partím/iyé/m/iyám/iŋkém/iŋkám/iŋyésem/iŋyám	
partíw	partím/iyé/m/iyám/iŋkéw/iŋkáw/iŋyésew/iŋyáw	
partíŋen/isen	partíŋken/iŋyen/iŋken	

Imperfet de subjuntiu
partíra/iŋre/iŋrə/iŋra/iŋre/iŋro/iyéra/iyére/iŋkéra/iyéŋ
partíres/iyéres/iŋkéres/iyéŋes
partíre/iŋrə/iŋra/iŋre/iŋra/iŋro/iyére/iŋkére/iyéŋ
partírem/iyérem/iŋkérem/iyésem
partírew/iyérew/iŋkérew/iyésew
partíren/iyéren/iŋkéren/iyéŋen

En les dues subclasses de la conjugació III cal distingir la presència notable del segment velar. La subclasse incoativa mostra, en el present d'indicatiu, una doble realització de l'extensió d'acord amb la seva situació en el paradigma. Així, en el present d'indicatiu es constata l'alternança [iŋk]-[iŋsk] en la 1a persona del singular i [iŋ]-[iŋs] en la resta de persones. En la 1a persona també pot aparèixer l'increment palatal sense velaritzar, que adjunta el segment relacionat amb mode/temps [o] ([partíŋo]); en darrer terme, existeix una solució no palatalitzada ([partíŋk]), que presenta la mateixa alternança en relació amb el segment velar final [iŋk]~[iŋs]. Quant a la consonant fricativa palatal, Alcover no distingeix mai entre la realització [ʃ] o una realització [ʂ] (una s palatalitzada).¹⁶

Com s'esdevenia en l'àrea del català occidental, l'imperfet de subjuntiu, en aquest cas de la subclasse amb extensió, conté el segment palatal [iŋk] ([partíŋkéra], a Morella), a més del segment velar que s'ha pogut constatar a l'imperfet de subjuntiu dels verbs de la subclasse sense extensió. Tot i que aquest increment pertany a la classe III, la vocal temàtica es

¹⁵ 96. Morella, 97. Vinaròs, 98. Benassal, 99. Alcalà de Xivert, 100. Lluçena, 101. Castelló de la Plana, 102. Sagunt (Morvedre), 103. Lliria, 104. València, 105. Sueca, 106. Gandia, 107. Benigànim, 108. Pego, 109. Patró (Vall de Gallinera), 110. Cocentaina, 111. Benissa, 112. Tàrbena, 113. Alcoi, 114. Biar, 115. la Vila Joiosa, 116. Monòver, 117. Alacant, 118. Elx.

¹⁶ Vegeu Colon (1970) pel que fa a la realització de la fricativa palatal en castellanenc.

modifica i apareix la de la classe II. Wheeler (1984) la justifica per la presència en l'extensió palatal d'un element velar final. Malgrat la tipologia distinta de les extensions velar i palatal, és previsible que ambdues en reflecteixin la tendència expansiva.

Pel que fa al present de subjuntiu, s'observen tres realitzacions possibles [íʃk], [íʃɣ] o una forma no palatalitzada [ísk], que ja s'havia detectat en algunes localitats en el present d'indicatiu. L'extensió [íʃɣ] (a Llúria, Alcalà de Xivert, Gandia i Benigànim) és indicatiu d'una innovació morfològica, que ocorre també a Eivissa. Aquesta solució representa, segons Wheeler (1984: 433), una relaxació de les restriccions de la seqüència fonològica.¹⁷ Cal tenir present, però, que Alcover transcriu amb [ʃɣ] l'extensió dels verbs *partir*, *lluir*, *llegir*, *eixir*, *anar* i *fer*, però amb [ʒɣ] l'increment dels verbs *merèixer*, *nàixer*, *parèixer*, *consentir* i *cruixir*. En altres formes de caràcter minoritari, les extensions també es poden estendre a les dues primeres persones del plural, les quals, encara, poden adoptar un increment velar del tipus [iɣ]. En tots els casos la vocal temàtica canvia de [í] a [é]. En algunes localitats la vocal temàtica pot ser [á].

Tanmateix, i a diferència de la distribució majoritària d'aquest increment, les solucions [íʃk] i [íʃɣ], juntament amb el segment [iɣ], poden aparèixer també en la 1a i 2a persones del plural del present de subjuntiu ([partiyém] (Morella) ~[partiʃkém] (Llúria) ~[partiʃyám] (Llúria)). En aquests casos l'extensió es podria explicar com una marca distintiva de mode que evitaria el sincretisme que es produeix en alguns indrets entre el present d'indicatiu i el present de subjuntiu ([partím] / [partím]). En l'imperatiu, la subclasse sense extensió presenta dues formes alternatives ([íʃ]~[ís]).

Els materials del COD recullen els resultats de l'enquesta que s'efectuà a 23 localitats.¹⁸ Les dades de (8) mostren —a diferència del que s'esdevenia en les dades d'Alcover, on no hi ha una difusió de l'extensió palatal en la classe pura—, les solucions [íʃk] i [ísk], en el present d'indicatiu i en el present de subjuntiu del verb *sentir* (a Albocàsser, on alternen totes dues extensions, i a Alacant, on també apareix, de manera alternativa, la forma palatalitzada); i [íʃ] i [ís] (a Albocàsser, i, de manera alternativa, la forma no palatalitzada, a València).

(8)

Subclasse pura

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
sén/sénk/sén/sént/o/séntiɣo/sentíʃk/isk	sénga/sénka/e/sénta/e/séntiɣa/sentíʃka/iska	sén/sént/sentíʃ/ís

En valencià es constata el fet que apuntava Sanchis Guarner en relació amb l'existència, en la III conjugació, de tres agrupacions verbals: una de tipus pur (que segueix els patrons de la llengua antiga); una altra, com seria previsible, amb extensió incoativa, i una altra amb extensió velar. De d'aquesta perspectiva, *dormir* i *sentir*, no són comparables quant a resultats. Així, les dades del COD recullen d'un dels parlants enquestats a Castelló una forma de 1a persona de present d'indicatiu [dormísk] en contrast amb [sénk], bé que en un principi tots dos pertanyen a la categoria de verbs purs. A Albocàsser també hi ha contrast entre [sentíʃk] i [dórk], com també a Alacant: [sentísk] i [dórk].

¹⁷ Wheeler (1984: 434), però, hi veu la possible manifestació d'un fenomen fonètic encara no investigat.

¹⁸ Alacant, Albocàsser, Alcoi, Alzira, Borriana, Castelló, Cocentaina, Dénia, Elx, Gandia, Guardamar, la Vila, l'Alcora, Llúria, Morella, Novelda, Ontinyent, Sagunt, Sueca, València, Vinaròs, Xàtiva, Elx.

Pel que fa al present d'indicatiu de la classe incoativa (vegeu 9), es manté el polimorfisme de l'extensió que les dades d'Alcover recullen: [íʃk], [ísk], [íʃ], però els materials del COD hi afegeixen [ís+o] (solució alternativa a Vinaròs) i [ísk+(o)] (forma alternativa a Vinaròs, a Castelló i a Morella). La 1a persona del present de subjuntiu compta amb les extensions [íʃk] i [ísk], però, a diferència de les dades de *La flexió verbal*, on apareix una extensió [íʃʎ] (a Lliria, Alcalà de Xivert, Gandia i Benigànim), el COD recull [íʃʎ] i [íʎʎ], com a formes alternatives a Alzira i Gandia. Les dues solucions de l'imperatiu [íʃ] i [ís] coincideixen amb les dades d'Alcover. L'extensió palatal no es difon a l'imperfet de subjuntiu.

(9)

Subclasse incoativa

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
serβíʃ/ísk/ísko//iso//ísk	serβíʃka/e/íska/e/íʎʎa/íʎʎa/servíʃka/íska	serβíʃ/ís/servíʃ/ís

3.5 Balear

3.5.1 Mallorquí

La descripció pren en consideració la divisió que Alcover proposà del territori balear: mallorquí, menorquí i eivissenc-formenterer.

A Mallorca, Alcover féu l'enquesta a 13 localitats.¹⁹ La síntesi de resultats consta a (10).

(10)

Subclasse pura

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
dórm/dórk/c	dórmi/ijə/iyō/iyə/iyē/gə/gi	
dórms	dórmis/əs/ijəs/iyəs/iyes/gəs/gis/ges	dórm
dórm	dórmi/ə/ijə/iyə/iyō/iyē/gə/gi	do/urmím/iyám
do/urmím	do/urmiyám/ijám/ijém/ijém	do/urmíw
do/urmíw	do/urmiyáw/ijáw/ijéw/ijéw	
dórmən	dórmin/ən/ijən/iyən/iyen/gən/gin/gen	

Subclasse incoativa

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
pərtásc/ásk/ésk	pərtáscə/áski/áskə/áske/éskə/éski/áskō	
pərtájs/áʃəs/éjs/áʃes/éʃəs	pərtáscəs/áskis/áskəs/áskes/éskəs/éskis	pərtáʃ/éʃ
pərtáʃ/éʃ	pərtáscə/áski/áskə/áske/éskə/éski/áskō	pərtím
pərtím	pərtijám/iyám/ijém/iyém	pərtíw
pərtíw	pərtijáw/iyáw/ijéw/iyém	
pərtáʃən/áʃen/éʃən	pərtáscən/áskin/áskən/áskən/éskən/éskin	

Les dues subclasses que componen la classe III, al marge de incorporar l'extensió palatal o no, tenen comportaments diferenciats en relació amb la 1a persona del singular del present d'indicatiu ([dórm]~[dórk/c] / [pərtásc/k~pərtésk]), i adopten una parcialment coincident en relació amb el present de subjuntiu —només a la 1a i 2a persones del plural (*dormiguem / partiguem*).

¹⁹ 119. Pollença, 120. Alcúdia, 121. sa Pobla, 122. Sóller, 123. Santa Margalida, 124. Artà, 125. Binissalem, 126. Esporles, 127. Ariany, 128. Sineu, 129. Son Servera, 130. Palma, 131. Manacor, 132. Felanitx.

Pel que fa al model amb extensió ([pərtásc/k~pərtésk]), l'al·lomorfa afecta, d'una banda, l'increment, que en la 1a persona acaba sistemàticament en velar²⁰ —el qual pot tenir també una realització palatovelar—; d'una altra, la vocal tònica del mateix segment extensió pot pronunciar-se [á], de caràcter majoritari, o [é], limitada a Binissalem. Aquest fet dona compte de l'inici d'un possible procés d'obertura de la vocal neutra.

La 2a persona singular del present d'indicatiu mostra una solució despalatalitzada ([pərtájs]), que ja s'ha observat en rossellonès, quan va seguida de fricativa, amb la qual s'assimila, la qual alterna en alguns casos amb la realització palatal. Tot i l'absència de dades nominals sistemàtiques, algunes informacions succintes indiquen que les localitats on aquest fenomen s'esdevé formen de la mateixa manera (amb [js]) el plural dels mots acabats en [j].²¹

Quant a l'imperatiu, la subclasse sense extensió, a diferència de la subclasse oposada, manifesta una tendència a adquirir, de manera alternativa, un increment velar [iy] a la 1a i 2a persones del plural. D'altra banda, el segment palatal en la subclasse amb extensió presenta, d'acord amb la localitat, una alternança de tipus morfològic ([áʃ]~[éʃ]).

La taula (11) sintetitza les dades obtingudes, en l'enquesta efectuada pel COD, a quatre localitats mallorquines: Felanitx, Manacor, Palma, Pollença, Sóller. En tot el baleàric es delimita clarament la divisió entre verbs purs i incoatius, amb la qual cosa, d'ara endavant, només es farà referència a aquest segon subgrup. Els segments relacionats amb extensió [ásk] o [ásc], coincideixen absolutament amb els que *La flexió verbal* recull. L'obertura vocàlica en l'increment, que apareixia a Binissalem, no hi consta, perquè aquesta localitat no s'ha enquestat.

(11)

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
sərvásk/sərvásc	sərváski/sərvásci	sərváʃ

3.5.2 Menorquí

Nou van ser les localitats que Alcover²² va enquestar a l'illa de Menorca. La presentació de les dades consta a (12).

(12)

Subclasse pura			Subclasse incoativa		
Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu	Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu
dórm	dórmi	dórm	pərtésk/ásk	pərtéski/áski	pərtéʃ/áʃ
dórms	dórmis	durmím/iyóm/iyém	pərtéʃəs/áʃəs	pərtéskis/áskis	pərtím
dórm	dórmi	durmíw	pərtéʃ/áʃ	pərtéski/áski	pərtíw
durmím	durmiyéw/iyóm		pərtím	pərtiyém/iyóm	
durmíw	durmiyéw/iyów		pərtíw	pərtiyém/iyów	
dórmən	dórmin		éʃən/áʃən	pərtéskin/áskin	

²⁰ La presència d'aquesta realització en els verbs de la classe III, que Wheeler (1982/1986: 559) explica per analogia als verbs de la II classe amb increment velar, no implica cap altra modificació de classe en els verbs d'aquesta conjugació.

²¹ Cf. Alcover (1908: 264).

²² 133. Fornells, 134. Ciutadella, 135. es Mercadal, 136. Ferreries, 137. es Migjorn Gran, 138. Alaior, 139. Maó, 140. es Castell, 141. Sant Climent, 142. Sant Lluís.

El menorquí manifesta un grau de variació fonètica i morfològica inferior a la que posseeix el mallorquí.

El verb *dormir* no presenta alternances en cap localitat. El present d'indicatiu del verb *partir* mostra una discrepància en la realització de la vocal tònica del segment extensió, que és el resultat del comportament alternatiu observat anteriorment entre [á] i [é] i és un indicador del procés d'obertura de la vocal neutra, que afectava ja a començament del segle XX diversos indrets de Menorca. Les realitzacions de l'increment palatal coincideixen amb les del mallorquí ([ásk] o [ésk] i [áj] o [éj]).

Pel que fa al present de subjuntiu, el model sense extensió palatal adopta en totes les localitats un segment velar [iɣ] en la 1a i 2a persones del plural. Aquesta extensió també apareix en les mateixes persones en la subclasse amb extensió. L'increment alterna, en l'imperatiu, amb la solució sense extensió en el model de *dormir*. El model de *partir*, per contra, únicament presenta una alternança de tipus morfològic en la representació de l'increment [áj]~[éj].

Les dades de l'enquesta del COD, feta a Ciutadella i Maó (vegeu 15), registra la mateixa alternança en el segment extensió que Alcover va recollir.

(15)

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
sərvásk/sərvésk	sərváski/sərvéski	sərváj/éj

3.5.3 Eivissenc-formenterer

Alcover enquestà cinc localitats a Eivissa i una a Formentera.²³ La descripció consta a (16).

(16)

Subclasse pura

Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu
dórm	dórmí/iɣə/iɣi/gə/gi	dórm
dórms	dórmis/iɣəs/iɣis/gəs/gis	durmím/iɣém/iɣóm
dórm	dórmí/iɣə/iɣis/gəs/gi	durmíw/iɣéw
durmím	durmiyé/iɣóm	
durmíw	durmiyé/iɣów	
dórmən	dórrin/iɣən/iɣin/gən/gin	

Subclasse incoativa

Present d'indic.	Present de subj.	Imperatiu
pərtásk/əʃk	pərtáʃkə/əʃki/əʃkiyə	pərtáʃ
pərtáʃəs	pərtáʃkəs/əʃkis/əʃkiyəs	pərtím
pərtáʃ	pərtáʃkə/əʃki/əʃkiyə	pərtíw
pərtím	pərtiyém/iɣóm	
pərtíw	pərtiyém/iɣów	
pərtáʃən	pərtáʃkən/əʃkin/əʃkiyən	

²³ 143. Sant Mateu d'Aubarca, 144. Corona, 145. Sant Jordi de ses Salines, 146. Jesús, 147. Eivissa, 148. Sant Francesc de Formentera.

Pel que fa al present d'indicatiu, mentre que les terminacions del model sense extensió són homogènies, la 1a persona del singular del model incoatiu presenta dues realitzacions: [ə́ʃk], més general, i [ə́sk], que es limita a Sant Mateu d'Aubarca. La 2a i 3a persones del singular i la 3a del plural mostren també dues solucions diferents d'acord amb la subclasse verbal. En contrapartida, la 1a i 2a persones del plural presenten elements comuns a les dues subclasses.

La representació de l'increment palatal de l'eivissenc divergeix de la representació d'aquest segment en mallorquí i en menorquí pel fet que no compta amb la variant que presenta una obertura amb [é], que s'ha relacionat amb el procés històric de conversió de /ə́/ a /é/.

El present de subjuntiu dels verbs de la classe III manifesta, pel que fa a la subclasse sense extensió palatal, la presència d'una extensió velar [iy], que pot alternar amb absència d'extensió i en algunes localitats amb l'extensió /g/. La incorporació d'aquest darrer segment provoca, per assimilació, una modificació de l'arrel —[dóɾŋ]. Altres alternances afecten solucions ja conegudes. Pel que fa a la subclasse amb extensió palatal, les alternances en els segments relacionats amb mode/temps es completen amb l'aparició d'una extensió velar a Eivissa ([pərt+ə́ʃk+iy+ə]), que dóna lloc a una extensió complexa formada per la suma dels dos increments.

En l'imperatiu, solament la subclasse sense extensió inclou, a Sant Mateu d'Aubarca i a Eivissa, l'extensió velar [iy].

Les dades del COD, que apleguen les enquestes fetes a Eivissa i a Formentera (vegeu 17), mantenen nítidament, com en les altres varietats insulars, la diferència entre els verbs purs i els verbs incoatius. Pel que fa a aquesta darrera subclasse, els resultats actuals conserven l'extensió [ə́ʃk], en la 1a persona del present d'indicatiu, la qual alterna amb una altra extensió [ə́ʃ], que apareix també en la mateixa persona del present de subjuntiu. Aquesta extensió substitueix l'extensió [ə́sk], recollida per Alcover, la qual podia adjuntar-se amb la velar [ə́ʃk], per formar, en el present de subjuntiu una forma composta [ə́ʃk+iy]. Aquesta solució tampoc no apareix en les dades del COD. L'imperatiu presenta, alternant amb l'extensió general [ə́ʃ], una obertura de la vocal tònica [éʃ], fet que sembla indicar que aquesta vocal experimenta actualment, en algun context, un incipient procés d'abertura.

(17)

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
sərvə́ʃ/sərvə́ʃk	sərvə́ʃi	sərvə́ʃ/éʃ

3.6 Alguerès

La flexió verbal de l'alguerès es caracteritza formalment per l'existència de tres classes verbals, les quals inclouen, al seu torn, una subdivisió en subclasses. El primer fet l'acosta al comportament de la resta de les varietats dialectals catalanes, el segon l'en separa. Si la majoria dels dialectes catalans compten amb una subdivisió en les classes II i III, l'alguerès presenta una tripartició en relació amb la classe I. Aquesta classe compta amb un model sense extensió (*cantar*), amb un model amb extensió palatal (*triurar* 'batre', recollit per Alcover) —vegeu (18)—, de característiques diferents de l'increment que la classe III presenta, i amb un model amb extensió velar (*canviar*), que en aquest treball no es prendrà en consideració, perquè es tracta d'una extensió velar i pel fet que Alcover no enquestà, a l'Alguer, cap verb

d'aquest tipus. La subclasse I amb extensió compta amb una extensió /dʒ/, fruit de l'alternança entre [tʃ] en posició final i [dʒ] en posició intervocàlica.

(18)

Subclasse I (-ext)			Subclasse I (+ext)		
Present d'indic.	Present de subj.	Imper.	Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
kánt	kánti	kánta	triurétʃ	triurédzi	
kántas	kántis	kántáw	triurédʒas	triurédʒis	
kánta	kánti		triurédʒa	triurédzi	triurédʒa
kántém	kántém		triurém	triurém	triuráw
kántáw	kántém		triuráw	triurém	
kántan	kántin		triurédʒan	triurédʒin	

El projecte COD enquestà, a l'Alguer, pel que fa a la 1a conjugació de les subclasses esmentades, els verbs *cantar* i *odiar*, la flexió dels quals coincideix gairebé totalment amb les formes que Alcover va recollir —vegeu (19).

(19)

Subclasse pura			Subclasse incoativa		
Present d'indic.	Present de subj.	Imper.	Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
kánt	kánti		uðjétʃ	uðjédzi	
kántas	kántis	kánta	uðjédʒas	uðjédʒis	uðjédʒa
kánta	kánti	kánti	uðjédʒa	uðjédzi	uðjédʒi
kántém	kántém	kántém	uðjém	uðjém	uðjém
kántáw	kántém	kántáw	uðjáv	uðjém	uðjém
kántan	kántin	kántin	uðjédʒan	uðjédʒin	uðjédʒin

Els verbs provinents de *La flexió verbal* que es prenen com a model per a la classe III són *bullir*, per a la classe no incoativa, *paltir* 'partir', per a la classe incoativa —vegeu (20). L'extensió de la subclasse incoativa, tot i ser de naturalesa diferent de la que apareix en la subclasse I (/ʃ/: classe III; /dʒ/: subclasse I), té, en els dos presents, la mateixa distribució.

(20)

Subclasse pura			Subclasse incoativa		
Present d'indic.	Present de subj.	Imper.	Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
búʎ	búʎi		paltéʃ	paltéʃi	
búʎis	búʎis		paltéʃas	paltéʃis	
búʎi	búʎi	búʎ	paltéʃ	paltéʃi	paltéʃ
buʎím	buʎím	buʎíw	paltím	paltím	paltíw
buʎíw	buʎíw		paltíw	paltím	
búʎin	búʎin		paltéʃan	paltéʃin	

Les dades del COD (vegeu 21), tot i que donen compte de la flexió dels verbs *eixir* i *salvir* 'servir', mostren que tant l'extensió palatal com la seva distribució coincideixen amb les que Alcover va recollir.

(21)

Subclasse pura: *eixir*

Subclasse incoativa: *salvir*

Present d'indic.	Present de subj.	Imper.	Present d'indic.	Present de subj.	Imper.
íʃ	íʃ		salvéʃ	salvéʃi	
íʃis	íʃis	íʃi	salvéʃas	salvéʃis	salvéʃ
íʃi	íʃi	íʃi	salvéʃ	salvéʃi	salvéʃi
íʃim	íʃim	íʃim	salvíim	salvíim	salvíim
íʃiw	íʃiw	íʃiw	salvíiw	salvíiw	salvíiw
íʃin	íʃin	íʃin	salvéʃan	salvéʃin	salvéʃin

4. Conclusions

La difusió de l'extensió palatal es manifesta en el fet que verbs com ara *bullir* o *consentir*, inicialment purs, adopten una extensió incoativa (o són ambivalents quant a l'ús de l'extensió palatal). Una exploració aproximativa dels verbs considerats purs que *La flexió verbal* recull (*ajupir, bullir, collir, cosir, cruixir, dormir, escopir, esmunyir, fugir, grunyir, morir, munyir, obrir, omplir, pudir, sentir, sortir i tossir*) mostra que, d'acord amb la localitat, els verbs es poden conjugar adoptant totes dues solucions, de vegades, en una mateixa localitat, de manera indistinta. I és previsible que aquest comportament té lloc actualment en els mateixos verbs, i fins i tot, en alguns casos, amb una tendència majoritària a adoptar la flexió incoativa.

Les dades d'Alcover mostren que fins i tot un verb com *batre*, el qual pertany a la subclasse II amb extensió velar, pot mostrar, en el present de subjuntiu, un segment palatal [iʃk] (a Benigànim: [batíʃka]), molt probablement a causa de la possible identificació d'aquest verb amb un de la classe III 'batir', per castellanisme. La mateixa identificació explica formes com ara *concebeixo, incloexo*, etc. Aquest comportament no sols afecta els temps on l'extensió palatal apareix sinó també les formes impersonals (**concebir, concebint, concebit*). En aquest cas, atès que el canvi incideix en l'adopció de la vocal temàtica pròpia de la III conjugació (*batim, concebim*), cal parlar de canvi de classe més que d'una modificació d'un temps en particular. Sifre (1993) veu en la influència del castellà un factor determinant en el pas de determinats verbs (*batre > batir, interrompre > interrompir*) en valencià, i també en altres varietats, de la classe II a la classe III. L'esmentada influència sembla motivar també el procés d'incoativització dels verbs de la II conjugació (*dependre > *dependeix*).²⁴

Com s'ha pogut comprovar en l'apartat anterior, l'extensió palatal tendeix a difondre's, en català occidental, als verbs de la conjugació no incoativa. Les dades actuals manifesten, a més, que aquest procés també té lloc en algunes localitats de l'àrea valenciana. En aquests indrets, si aquesta difusió s'acomplia en tots els verbs, es podria predir la inexistència de la distinció entre verbs purs i verbs incoatius. Resten, però, malgrat que en un nombre cada cop més minoritari verbs que es conjuguen en forma pura.

En relació amb el procés de velarització, que té una incidència important en els verbs de la varietat valenciana, cal fer unes matisacions. Aquest dialecte mostra una tripartició de la classe III: la subclasse de verbs purs, com ara *cosir*; la subclasse de verbs amb extensió palatal, com ara *partir*, i la subclasse de verbs amb extensió velar, com ara *dormir*, els verbs de la qual, si l'extensió té la mateixa distribució que la dels verbs de la segona conjugació que compten amb una extensió velar, pertanyerien, de fet, a aquesta darrera subclasse (vegeu

²⁴ Vegeu també Perea (1997), en relació amb el canvi de classe que experimenten alguns verbs algueresos de la segona conjugació.

l'exemple inclòs a Perea (2003: 410). En valencià, però, un mateix verb pot vacil·lar quant a l'adopció de l'extensió palatal ([dormísk]) o de l'extensió velar ([dórk]), segons la localitat.

Si alguns indrets del català nord-occidental i del valencià desdibuixen la frontera entre els verbs purs i els verbs incoatius, la resta de varietats (rossellonès, català oriental i balear) mantenen, tot integrant un nombre més gran o més petit de verbs en cada grup, la distinció entre totes dues subclasses. Així ho mostren les dades d'Alcover i les dades actuals ho ratifiquen.

Malgrat que es podria pensar en un hipotètic procés de reducció de la variació morfològica que apareix en l'extensió palatal a causa del pas del temps, les dades actuals mostren que algunes varietats han adoptat noves formes d'extensió per als verbs de la tercera conjugació; cf. [éʃ], en alguns indrets del rossellonès; la forma alternativa [éj], que apunta en l'imperatiu de l'eivissenc, com també la difusió de l'extensió palatal en el model no incoatiu del nord-occidental i del valencià. Hi ha, però, una petita reducció del nombre d'al·lomorfs relacionats amb extensió en català nord-occidental.

La difusió del segment palatal pot actuar fins i tot de manera intraparadigmàtica. Així, tot i que es tracta d'un fenomen d'abast reduït, com ho reflecteixen les dades d'Alcover, l'extensió palatal (de fet, palatalovelar) es pot estendre a temps verbals distints dels presents —és el cas de la presència, no constatada, però, en dades recents, a l'imperfet de subjuntiu: [dormískésa], en nord-occidental; [partíjkéra], en valencià. D'altra banda, *La flexió verbal* mostra la presència de l'extensió palatal fins i tot en la 1a i 2a persones del plural: [partíjkém] ~ [partíʃám]), en algunes localitats valencianes.

La referència a l'extensió palatalovelar requereix un tractament complementari que aquest treball no ha pogut prendre en consideració. En el marc de la segmentació morfològica, extensions del tipus [ísk] podrien ser reanaltzades, d'acord amb Wheeler (1984) i Clua (1998), com [ís+k] en lloc de ser considerades com una entitat única ([ísk]). Una anàlisi més completa dels materials verbals sembla decantar més aviat per la segona opció, atès que les dades inclouen contraexemples que invaliden l'opció per la segregació que es justifica substancialment per una voluntat d'evitar el sincretisme. A Tamarit, la forma [dormísko] apareix en la primera persona de tots dos temps verbals; es produeix, doncs, com en molts altres contextos, identitat formal pel que fa als resultats. D'altra banda, diverses varietats han constatat la possibilitat d'encadenar extensions, que no sols afecten els verbs de la III conjugació —cf. [əʃk+iʃ], a [pərtóʃkiʃə], a Eivissa—, amb extensions de classes verbals diferents, sinó que aquest encadenament es pot trobar en verbs de la II conjugació, que compten aleshores amb la repetició d'una mateixa extensió — cf. [ʃ+iʃ], a [búʃiʃi], també a Eivissa. Totes aquestes qüestions reclamen un estudi més aprofundit.

5. Referències bibliogràfiques

Alcover, A.M. (1908) “Una mica de dialectologia catalana”. *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV, p. 194-303.

Alcover, A.M. i F. de B. Moll (1929-1933) *La flexió verbal en els dialectes catalans*. Barcelona: Anuari de l'Oficina Romànica (v. II (1929) p. [73] 1- [184] 112, v. III (1930) p. [73] 1- [168] 96, v. IV (1931) p. [9] 1- [104] 96, v. V (1932) p. [9] 2 - [72] 64).

- Badia i Margarit, A.M. (1962) *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos, vol. I.
- Casanova, E. (1993) “El català dins la Romània: a propòsit del doblet ESC/ISC”. Dins *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxia Románicas*, V. La Coruña: Fundación “Pedro Barrié de la Maza, Conde Fenosa”, p. 293-315.
- Colón, G. (1970) “Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló”. Dins *Miscelània Georges Straka*, I, Lyon-Strasbourg, p. 43-51. [Reeditat a *Estudis de filologia catalana i romànica*, València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1997, p. 329-338.]
- Clua, E. (1998) *Variació i distància lingüística. Classificació dialectal del valencià a partir de la morfologia flexiva*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Departament de Filologia Catalana.
- Coromines, J. (1971) *Lleures i converses d’un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- Duarte, C. i A. Alsina (1984-1986) *Gramàtica històrica del català*. Curial: Barcelona, 3 vol.
- Fabra, P. (1956) *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- Fouché, P. (1924) *Morphologie historique du Roussillonnais*. Toulouse-Paris.
- Grandgent, C.H. (1952) *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Filologia Espanyola.
- Kobayashi, K. (1988) “On the Formation of the Romance Incoative Conjugation. A New Theory”, *Romance Philology*, 41, p. 394-408.
- Lausberg, H (1962) *Lingüística romànica*. Madrid: Gredos.
- Marvà, J. (1968) *Curs Superior de Gramàtica Catalana*. Barcelona: Barcino.
- Mascaró, J. (1985) *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Moll, F. de B. (1968) *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*, Mallorca: Moll.
- Moll, F. de B. (1991) *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- Palomba, G. (1906) *Grammatica del dialetto algherese oddierno*. Sassari: Tipografia G. Montorsi.
- Perea, M.P. (1997) “Irregularitat i flexió verbal”. *Revista d’Estudis Catalans, Zeitschrift für Katalanist*, 10, 65-79.
- Perea, M.P. (1999a) *Compleció i ordenació de La flexió verbal en els dialectes catalans (A. M. Alcover i F. de B. Moll)*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, + CD-ROM.
- Perea, M.P. (1999b) *Estructura i variació en el verb català de començaments de segle. “La flexió verbal en els dialectes catalans” (Alcover - Moll)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Departament de Filologia Catalana.
- Perea, M.P. (2001e) *La flexió verbal en els dialectes catalans d’A. M. Alcover i F. de B. Moll. Les dades i els mapes*. Palma de Mallorca: Conselleria d’Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears, edició en CD-ROM.

Perea, M.P. (1997) “El comportament de les vocals temàtiques en alguns verbs algueresos de la 2a conjugació”, *Revista de l’Alguer*, 8, p. 169-191.

Perea, M.P. (2002) “Flexió verbal regular”. Dins J. Solà, M.R. Lloret, J. Mascaró, M. Pérez Saldanya. (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries, p. 583-646, vol. I.

Perea, M.P. (2003) “La tendència expansiva del segment velar dels verbs de la segona conjugació en els dialectes catalans”. Dins F. Sánchez Miret (ed.), *Actas del XIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica. Salamanca 2001*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, p. 403-417, vol. I.

Perea, M.P. (2005) *Dades dialectals. Antoni M. Alcover*. Palma de Mallorca: Conselleria d’Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears, edició en CD-ROM.

Pérez Saldanya, M. (1996) “El canvi lingüístic i els conflictes de naturalitat: les desinències del present de subjuntiu”, *Caplletra* 20, p. 83-111.

Pérez Saldanya, M. (1998) *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València.

Recasens, D. (1996)² *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.

Sanchis Guarner, M. (1993) *Gramàtica valenciana*. Barcelona: Altafulla.

Sifre i Gómez, M. (1993) “Canvis d’adscripció conjugacional per influència de l’espanyol”. Dins R. Alemany, A. Ferrando i L. B. Meseguer (eds.), *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Alacant-Elx, 1991, v. III, Barcelona / Alacant / València / Castelló: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Universitat d’Alacant, Universitat de València, Universitat Jaume I, p. 247-255.

Vassailhs, G. (s. d.): *Dictionnaire roussillonnais-français*. Quadern manuscrit, inèdit.

Veny, J. (1984)³ *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Moll.

Verdaguer, P. (1974) *Cours de langue catalane*. Barcelona: Barcino.

Viaplana, J. (1985) “Morfologia flexiva i flexió verbal catalana”, *Llengua i Literatura*, 1, p. 385-403.

Wheeler, M.W. (1982/1986) “Analogia i psicologia: El desenvolupament de la morfologia verbal balear”. Dins *Actes du XVI Congrès International du Linguística i Filologia Romàniques*, II. Palma de Mallorca, p. 557-566. [Publicat amb ampliacions amb el títol “Analogy and Psychology: Morphological Change in Balearic Catalan”. Dins *Sheffield Working Papers in Language & Linguistics*, 3, 1986, p. 1-16].

Wheeler, M.W. (1984) “La conjugació valenciana: geografia, diacronia i psicologia”. Dins *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, València: Universitat de València, p. 425-458.

Wheeler, M.W. (1993) “Changing inflection: verbs in North West Catalan”. Dins D. Mackenzie i I. Michael (eds.), *Hispanic linguistics studies in honour of F. W. Hodcroft*. Llangrannog: Dolphin, p. 171-206.